

Posudok oponenta diplomovej práce.

Soňa SVETLÍKOVÁ, Vývoj priemerného veku pri (prvom) pôrode v československom priestore v posledných desaťročiach, FHS UK Praha 2024, 42 strán.

Diplomantka predložila k posúdeniu bakalársku prácu, ktorá je tematicky veľmi aktuálna a jej načasovanie demograficky spracovať slovenský vývoj prvej pôrodnosti a potratovosti v regionálnych ukazovateľoch je vyslovene akademickou odpoveďou k prebiehajúcej spoločenskej diskurzu na Slovensku. Jej základný metodologický dizajn je kvantifikujúci a sumarizujúci na základe vysoko relevantných dát Štatistického úradu SR a základnej slovenskej demografickej spisby (Šprocha, Tišliar, Bačík). Demografická domáca odborná spisba je doplnená svetovou literatúrou, kde prevažuje kontextuálna literatúra týkajúca sa prevažne ekonomických vplyvov na odkladanie prvého pôrodu a štruktúrnych zmien ovplyvňujúcich zakladanie partnerstiev či rodiny.

Prvým zásadným rozhodnutím autorky bolo zúžiť výber datasetov na 3 reprezentujúce typy. Metodológia vedy jej ponúka veľké množstvo ako sampaovať veľké objemy zovšeobecňujúcich dát. Na našu škodu diplomantka neuviedla prečo si zvolila okresy Senica, Detva a Gelnica. Na str. 8 stručne uvádza, že pri výbere zohrali hlavnú úlohu diverzifikujúce faktory ako sú geografické a socioekonomické ukazovatele. Časový úsek populačného vývoja, ktorý autorka sledovala, je takmer storočný. Začal v 20. rokoch minulého storočia a v záverečnej časti sa autorka vyjadruje k aktuálnym trendom a ich možnej aplikácii v praxi tvorcov súčasných politík. Okres Detvu vníma ako typický vidiecky okres, Senicu ako zmiešaný priemyselno-poľnohospodársky región a Gelnicu ako región s nižšou životnou úrovňou. Takémuto rozdeleniu však zodpovedá len krajinný ráz a následné stereotypy vytvárané z jeho vnímania. Podpoľanie (Detva) svoju rustikálnu nevinnosť takmer úplne stratila v období masívnej industrializácie zbrojárskym priemyslom v šesťdesiatych rokoch, Záhorie (Senica) v rozvinutosti priemyslu nemôže konkurovať napríklad Košickej kotline a životná úroveň Horného Gemera a južného Spiša (Gelnica) bola počas banskej činnosti a privilegovaní baníkov, teda pred štyridsiatimi rokmi, nad možnosť bežného Čechoslováka. Paradoxne, ak by však autorka použila komplexnejší typ vzorkovania (Multi-Stage Sampling) skutočne sa mohla metodologicky priblížiť k svojmu výberu a podprieť svoj výber. K tomu by nám však musela ponúknuť aj parametre, ktorými svoj výber podmienila. Zdá sa, že svoju prácu tak trochu šila „horúcou niťou“. Výber okresov preto môžeme akceptovať ich metodologické zdôvodnenie však menej.

Na str. 11 uvádza 4 faktory ovplyvňujúce demografické trendy v sledovaných okresoch – ekonomické, vzdelanostné, etnické a kultúrne, dostupnosť zdravotnej starostlivosti. Hoci autorka v úvode sľubuje deskriptívne pojednávanie v predloženej práci, práve v kapitole 3.2. táto deskripcia najviac chýba. Čitateľ si tak vytvorí silne nivelizujúci historický oblúk demografického správania sa na Slovensku - od nevoľníckych rezíduí viacdetej nevzdelanosti cez oázy socioeconomickej stability počas totality po postmoderné zmúdenie súčasníka. Hlbším štúdiom regionálnej spisby z týchto oblastí (Kandert, Švecová, Kovačevičová, Feglová, Golian, a pod.) by takto zjednodušujúci pohľad zaznamenal značné trhliny. Niekoľko ponúkam k diskusi.

(1) Oficiálne dáta k potratovosti na Slovensku do prvej polovice 20. storočia sú dosť relatívne, v mnohých regiónoch prevažovali neoficiálne potraty a ich pomer voči legálnym je možné zistiť len etnografickou metódou. Napríklad Golian na str. 58 (Vývoj úmrtnosti vo farnosti Detva v rokoch 1781 – 1920) uvádza významnú kategóriu „nevydarený pôrod“. Takéto reprodukčné správanie zodpovedalo kultúrno-hodnotovému normatívu (nie normy ako to autorka uvádza) nezhrieť usmrtením plodu a zabezpečiť populačný fitness pre potomstvo.

(2) Teória kontinuálneho rastu vzdelávania a narastania zdravovednej osvety má v regiónoch na Slovensku veľmi malú oporu. Napríklad Horný Gemer a Dolný Spiš určite od 2. polovice 19. storočia nebol rustikálnou infantilnou oázou. Počet prevádzkovateľov lekárskej a zdravotníckej praxe v železorzudných a spracovateľských podnikoch bol porovnateľný s dneškom. Zdravotnícka osveta zohrávala významný podiel kultúrneho kapitálu. Aktuálne výskumy kultúrneho kapitálu v regiónoch Slovenska (Chorvát) ukazujú voči 2. polovici 20. storočia zásadný pokles čitateľskej gramotnosti.

(3) Príčinu demograficko-vývinového boomu 70. rokov minulého storočia v Československu nemôžeme pripísať lepším podmienkam pre zakladanie reprodukujúcich manželstiev a všade číhajúcim sociálnym istotám. Zakladanie manželstiev a prvé dieťa v skorom veku (18-20) bolo často jedinou alternatívou ako následne (a) získať prácu a plat (b) získať byt (c) vyhnúť sa dvojročnej vojenskej službe (d) získať bankové pôžičky (e) vydať cestovateľské povolenie (f) skrátiť vek odchodu do dôchodku, (g), (h), ... atď.

(4) Mierne oživenie pôrodnosti a pokles potratov v súčasnosti v sledovaných okresoch môžeme zdôvodniť aj zvládnuteľnou mobilitou súčasníka. Možnosť zmeny lokácie rodiča (ov) vytvára perspektívy globálneho zvládnutia výchovy potomstva. Príťažlivosť a pokles jednotlivých regiónov bude viac reprezentovať územnú vitalitu oblastí Slovenska.

Za najväčší prínos práce považujem kapitolu 6.1. *Vývoj počtu obyvateľov v okresoch Detva, Senica a Gelnica*. Okrem prehľadných grafov vývoja autorka ponúka (hoci striedmo) aj interpretácie svojich zistení. Interpretáčnym vyvrcholením je text „(v) ekonomicky slabších okresoch sa rodičovstvo odkladá. Avšak paradoxne, v ekonomicky slabších oblastiach ako Gelnica, je vek prvorodičiek nižší ako v oblastiach Detva a Senica. To naznačuje, že ekonomické ťažkosti nemusia byť jediným alebo hlavným faktorom ovplyvňujúcim rozhodnutia o načasovaní rodičovstva. (str.39) Tu by každý čitateľ textu očakával diskusiu, kde autorka plne rozvinie dopady demografického správania sa v týchto okresoch, ktoré jej vzhľadom k znalosti problematiky vyplývajú a na ktoré si môže reálne nárokovať. Namiesto toho prácu mentorsky ukončila ohrozením ďalekosiahlymi dôsledkami pre Slovensko.

Prácu rozhodne odporúčam prijať k obhajobe pred komisiou. Predpokladám že sa diplomantka vyjadrí k metodike výberu okresov ako aj k ďalšej prognóze demografického správania sa ich populácie.

V Banskej Bystrici 12.8.2024

Doc. PhDr. Ivan Murin, PhD.